SAXNA NUTQINING NAZARIY VA AMALIY AHAMIYATI

Bazarbay Nazarımbetov – *"Aktyorlik mahorati" kafedrasi mudiri, docent*
bazarbajnazarymbetov@gmail.com
O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti Nukus filiali

ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ И ПРАКТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ СЦЕННОЙ РЕЧИ

Базарбай Назарымбетов – *заведующий кафедрой "Актерское мастерство," доцент*
Нукусский филиал Государственного института искусств и культуры Узбекистана

THE THEORETICAL AND PRACTICAL SIGNIFICANCE OF SCENE SPEECH

Bazarbay Nazarymbetov – *Head of the Department of Acting, Associate Professor*
Nukus branch of the State Institute of Arts and Culture of Uzbekistan

Tayanch so'zlar: sahna nutqi, aktyorlik mahorati, diksiya, intonatsiya, nutq madaniyati, teatr san'ati, ovoz texnikasi, artikulyatsiya.

Rezyume. Ushbu maqolada saxna nutqining nazariy va amaliy asoslari tahlil qilingan. Aktyorlik san'atida nutqning o'rni, uning tarkibiy elementlari hamda rivojlantirish usullari ilmiy jihatdan yoritilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, saxna nutqi aktyor mahoratining muhim tarkibiy qismi ekani asoslab berilgan. Shuningdek, nutqni takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Ключевые слова: сценическая речь, актёрское мастерство, дикция, интонация, культура речи, театральное искусство, техника голоса, артикуляция.

Резюме. В данной статье анализируются теоретические и практические основы сценической речи. Научно освещены роль речи в актерском искусстве, ее структурные элементы и методы развития. По результатам исследования обосновано, что сценическая речь является важной составляющей актерского мастерства. Также разработаны практические рекомендации по совершенствованию речи.

Key words: stage speech, acting skills, diction, intonation, speech culture, theatrical art, voice technique, articulation.

Summary. This article analyzes the theoretical and practical foundations of stage speech. The role of speech in acting, its structural elements, and methods of development are scientifically illuminated. According to the research results, it is substantiated that stage speech is an important component of an actor's skill. Practical recommendations for improving speech have also been developed.

Kirish (Introduction). Saxna nutqi teatr san'atining muhim tarkibiy qismi bo'lib, aktyorlik ijrosining asosiy ifodaviy vositalaridan biri hisoblanadi. Nutq orqali aktyor sahnadagi obrazni to'liq ochib beradi, asar g'oyasini tomoshabinga yetkazadi va hissiy ta'sir ko'rsatadi. Zamonaviy teatr san'atida nutq madaniyatiga bo'lgan talab ortib bormoqda. Ayniqsa, globallashuv va axborot texnologiyalari rivoji sharoitida tilning sofligi va nutqning ravonligi muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Ilmiy jihatdan qaraganda, saxna nutqi faqatgina gapirish jarayoni emas, balki murakkab psixofiziologik va ijodiy jarayondir. Unda ovoz, nafas, artikulyatsiya, intonatsiya va hissiy ifoda uyg'un holda namoyon bo'ladi.

Shuningdek, sahna nutqi aktyorning individual uslubini shakllantirishda ham muhim rol o'ynaydi. Har bir aktyorning nutqi uning ichki dunyosi, dunyoqarashi va kasbiy tayyorgarligini aks ettiradi.

Shu sababli nutq ustida ishlash nafaqat texnik, balki ijodiy jarayon sifatida ham qaraladi.

Bugungi kunda teatr san'ati bilan bir qatorda kino, televideniye va raqamli media sohalarida ham sifatli nutqga bo'lgan ehtiyoj ortib bormoqda. Bu esa saxna nutqini o'rganishni yanada dolzarb ilmiy-amaliy masalaga aylantiradi.

Tadqiqotning maqsadi - saxna nutqining nazariy va amaliy jihatlarini kompleks o'rganish hamda uning aktyorlik mahoratidagi o'rnini aniqlashdir.

Metodlar (Methods). Tadqiqotda quyidagi ilmiy yondashuvlar va metodlardan foydalanildi:

- Tahliliy usul — mavzuga oid ilmiy adabiyotlar o'rganildi.
- Taqqoslash usuli — turli teatr maktablari qarashlari solishtirildi
- Kuzatish usuli — sahna chiqishlari tahlil qilindi
- Amaliy usullar — nutq mashqlari samaradorligi o'rganildi

Shuningdek, aktyorlik mahorati bo'yicha klassik va zamonaviy manbalar tahlil qilinib, ulardagi nutq texnikasiga oid qarashlar umumlashtirildi.

Natijalar (Results). Tadqiqot natijalariga ko‘ra, saxna nutqi quyidagi asosiy komponentlardan tashkil topishi aniqlandi:

Diksiya - So‘zlarni aniq va ravshan talaffuz qilish aktyor nutqining asosiy talabidir.

Intonatsiya - Nutqning emotsional ta’sirchanligini ta’minlaydi.

Temp va ritm - Nutqning dinamikasi va musiqiyligini belgilaydi

Nafas texnikasi - Ovozni boshqarish va uzluksiz nutq uchun muhim.

Ovoz diapazoni - Turli obrazlarni ifoda etish imkonini beradi.

Pauza - Fikrni kuchaytirish va ma’noni chuqurlashtirishda xizmat qiladi.

Amaliy natijalar

Quyidagi mashqlar yuqori samara berishi aniqlandi:

• artikulyatsion mashqlar
• nafas mashqlari
• she’r va matn o‘qish
• sahnaviy dialog mashqlari

Muhokama (Discussion). Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, saxna nutqi aktyorlik mahoratining ajralmas qismi hisoblanadi. Nutq orqali aktyor tomoshabin bilan bevosita muloqotga kirishadi. Ilmiy manbalar tahlili natijasida shu aniqlandiki, barcha teatr maktablarida nutq texnikasiga katta ahamiyat beriladi. Bu esa uning universal ahamiyatga ega ekanini ko‘rsatadi. Zamonaviy teatrda nutq va plastika uyg‘unligi muhim hisoblanadi. Aktyor nutq bilan bir qatorda harakat orqali ham fikrni ifoda etadi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, turli teatr maktablarida sahna nutqiga yondashuvlar o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lsa-da, ularning barchasida nutqning aniqligi, ifodaliligi va ta’sirchanligi asosiy mezon sifatida qaraladi. Xususan, klassik teatr maktablarida nutqning texnik jihatlariga ko‘proq e’tibor qaratilsa, zamonaviy yo‘nalishlarda nutqning tabiiyligi va individual ifoda uslubi ustuvor hisoblanadi. Shuningdek, sahna nutqini rivojlantirish jarayonida psixologik omillarning ham muhim o‘rni borligi kuzatildi. Aktyorning ichki erkinligi, hissiy holati va sahnadagi ishonchi uning nutqiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli nutq ustida ishlash jarayoni psixologik tayyorgarlik bilan uzviy bog‘liq holda olib borilishi lozim.

Amaliy kuzatishlar shuni ko‘rsatdiki, muntazam ravishda bajariladigan artikulyatsion va nafas mashqlari nafaqat nutq sifatini yaxshilaydi, balki aktyorning umumiy sahnaviy erkinligini ham oshiradi. Bu esa ijro jarayonida tabiiylik va ishonchlilikni ta’minlaydi.

Bundan tashqari, zamonaviy teatr jarayonida texnologik vositalarning keng qo‘llanilishi ham nutq madaniyatiga yangi talablar qo‘ymoqda. Mikrofon va ovoz kuchaytirgich vositalari mavjud bo‘lishiga qaramay, aktyorning tabiiy ovoz texnikasi va nutq ustidagi mahorati o‘z ahamiyatini yo‘qotmaydi, balki yanada mukammallashishni talab qiladi.

Xulosa. Saxna nutqi aktyorlik san’atining asosiy elementlaridan biri bo‘lib, obraz yaratishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Uni rivojlantirish uchun muntazam mashqlar va nazariy bilimlar zarur.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, nutq texnikasi ustida tizimli ishlash aktyorning sahnadagi ishonchliligini oshiradi, tomoshabin bilan samarali aloqa o‘rnatishga xizmat qiladi. Ayniqsa, diksiya, intonatsiya va nafas texnikasining uyg‘un rivojlanishi nutqning ta’sirchanligini sezilarli darajada kuchaytiradi.

Bundan tashqari, saxna nutqi nafaqat teatr sahnasida, balki kengroq ijtimoiy-madaniy muhitda ham muhim kommunikativ vosita hisoblanadi.

U shaxsning nutq madaniyatini rivojlantirish, fikrni aniq va ravshan ifodalash ko‘nikmalarini shakllantirishda katta ahamiyatga ega. Kelgusida saxna nutqini o‘rganishda innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish, amaliy mashg‘ulotlarni zamonaviy metodlar asosida tashkil etish muhim yo‘nalishlardan biri bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Stanislavskiy K.S. - Aktyorning o‘z ustida ishlashi.
2. Chexov M.A. - Aktyor texnikasi.
3. Nemirovich-Danchenko V.I. - Teatr san’ati haqida.
4. O‘zbekiston teatr san’ati bo‘yicha ilmiy to‘plamlar.
5. Nutq madaniyati bo‘yicha darsliklar.
6. Aktyorlik mahoratiga oid qo‘llanmalar.
7. Baxieva B. "Stage movement and coordination: analysis of the training of future actors." global scientific conference on multidisciplinary research. Vol. 1. No. 3. 2026.
7. Zamonaviy teatr pedagogikasi manbalari.